

“Круглий стіл”

“Возз’єднання українських земель в єдиній українській державі”

3 листопада 1999 р. на спільному засіданні кафедр історії держави і права України та зарубіжних країн, теорії держави і права, конституційного права Національної юридичної академії України імені Ярослава Мудрого, а також відділення теорії та історії держави і права Академії правових наук України відбулося обговорення — “круглий стіл” “Возз’єднання українських земель в єдиній Українській державі”, присвячений 60-річчю цієї історичної події.

Відкриваючи засідання “круглого столу”, академік Академії правових наук України, професор **А. Рогожин**, спираючись на новітню літературу та джерела, здійснив спробу дати об’єктивну оцінку подіям, що відбулися восени 1939 р. Він відзначив, що ці події у західноукраїнських землях, які сталися відразу після початку Другої світової війни, на жаль, по-різному тлумачаться і тепер. Одні дослідники вважають, що це була просто окупація Західної України, поневоленої до цього панською Польщею. Таким чином Радянський Союз скористався зговором з Гітлером про розподіл сфер впливу в Східній Європі. Інші представляють цю подію виключно як визвольний похід Червоної Армії з метою врятувати західноукраїнське населення від фашистської окупації і визнають за краще не згадувати про секретні протоколи, підписані Молотовим та Рібентропом.

Доповнюючи виступ А. Рогожина, член-кореспондент Академії правових наук України, професор **М. Страхов**, доцент **С. Пирогова** та **Л. Федоренко** проаналізували радянсько-німецький пакт про ненапад між СРСР і Німеччиною від 23 серпня 1939 р. та його наслідки. Цей пакт і секретний протокол до нього були домовленістю між Сталіним і Гітлером про розподіл не тільки Польської держави, а й Європи у цілому. Професори **В. Семенов** та **Л. Маймескулов** дали загальну міжнародно-правову оцінку подіям 1939 р.

Червона Армія, як відзначив А. Рогожин, уранці 17 вересня 1939 р. перейшла радянсько-польський кордон. У ноті уряду СРСР, яку було вручено у той же день польському послу в Москві, говорилося: “Радянський уряд не може байдуже ставитись

до того, що єдинокровні українці та білоруси, які проживають на території Польщі, викинуті напризволяще, залишилися беззахисними. Радянський уряд вважає своїм священним обов'язком подати руку допомоги братам-українцям, братам-білорусам...” Слід підкреслити, що українці, які проживали у Польщі, українська еміграція на всіх материках визнали осінні події 1939 р. як справедливий акт, здійснений в інтересах українського народу. Більшість західноукраїнського населення зустрічало Червону Армію як визволительку, особливо ті галичани, які тяжкою працею заробляли на хліб насущний. Вони сподівалися, що з встановленням радянської влади їх життя стане кращим. І це незважаючи на те, що і у Галичині, і на Волині добре знали про голодомор 1933 р., знищення української інтелігенції, так зване “розкуркулювання”, але сподівались, що повернення до минулого не буде.

Разом з тим далеко не всі поділяли ці сподівання. Надто насторожено зустріла встановлення нової влади місцева інтелігенція. І, як показав час, ці побоювання були далеко небезпідставними, бо водночас з українізацією освіти, поліпшенням медичного обслуговування, особливо у сільській місцевості, відкриттям українських театрів були розпущені усі українські політичні партії, припинено діяльність “Просвіти”, а невдовзі розпочалися масові арешти та депортації. Представники радянської України, які майже повсюди користувалися російською мовою, швидко розвіяли ілюзії про їх хвалену “українськість”.

Відразу після того як Червона Армія увійшла у Західну Волинь і Галичину, розгорнулася підготовка до “виборів” у Народні Збори Західної України. 22 жовтня 1939 р. було “обрано” 148 депутатів. Народні Збори Західної України, які відбулися 26–28 жовтня 1939 р. у Львові, встановили радянську владу на всій території Західної України, а також надіслали до Верховної Ради СРСР і Верховної Ради УРСР звернення про прийняття Західної України до складу СРСР і УРСР. 1 листопада 1939 р. Верховна Рада СРСР прийняла закон про включення “Західної України до складу Союзу Радянських Соціалістичних Республік із з'єднанням її з Українською Радянською Соціалістичною Республікою”. 15 листопада 1939 р. Верховна Рада УРСР розглянула заяву повноважної комісії Народних Зборів і вирішила “прийняти Західну Україну до складу Української

Радянської Соціалістичної Республіки і возз'єднати тим самим великий український народ в єдиній українській державі”.

Таким чином, незважаючи на всі біди й трагедії, осінь 1939 р. принесла українському народові те, чого він прагнув протягом століть: об'єднання його етнічних земель. Повалилися кордони, що розділяли живе тіло поневоленої української нації.

Поділяючи зазначену точку зору, член-кореспондент Академії правових наук України, професор **В. Гончаренко** у своєму виступі відзначив, що шрам від історичних переділів, на жаль, і досі нагадує про себе, розподіляє нас на “західних” та “східних”, хоча з тих пір, як живемо разом, в одній державі, пройшло шістдесят років. Певним силам заради власних політичних амбіцій ще хочеться, щоб взаємні претензії та нарікання домінували над згодою й єдністю. Об'єднання українських етнічних земель у складі УРСР (вересень-листопад 1939 р.) мало величезне позитивне значення для створення у майбутньому незалежної Української держави. Без об'єднання українських земель, можливо, й не було б 24 серпня 1991 р.

Академік Академії правових наук України, професор **М. Цвік** звернув увагу присутніх на те, що в умовах тоталітаризму при всіх бідах, від яких страждало не тільки населення Західної України, а й вся Україна, а дякою мірою і Радянський Союз в цілому, входження цих земель до складу Радянської України привело до деяких позитивних наслідків. Йдеться про швидкий розвиток промисловості і створення у західноукраїнських землях відповідної індустріальної бази, що дало можливість забезпечити певну зайнятість населення, ліквідацію низки гальм на шляху розвитку національної освіти і культури, місцевої друкарської української бази, створення українських театральних та інших установ, про що в умовах польського гноблення не можна було й мріяти. Ці процеси розгорталися у боротьбі з протилежними — спробами партійної верхівки надто русифікувати різні сфери життя на цих землях, недбалими результатами у сфері сільського господарського виробництва та ін.

Як би там не було, не слід переносити трагічні обставини, в яких відбувалося возз'єднання українських земель і про які не треба забувати, на наслідки цього возз'єднання — досягнення соборності України і виникнення можливості після Великої

Вітчизняної війни створити таку суверенну державу, яка об'єднує всі українські землі, стати, таким чином, на шлях створення політичної української нації, поступової ліквідації ідеологічних розходжень між Заходом і Сходом України.

Але державність України у складі СРСР, зазначав доцент **В. Колісник**, була декоративною, формальною, неповною. Проте сам факт її існування дозволяв підтримувати у громадській свідомості переконання у потенційній можливості створення повноцінної, дійсно суверенної, самостійної Української держави. Без об'єднання українських земель підтримувати таке переконання було б набагато складніше.

Об'єднавшись у складі УРСР, різні частини України, що раніше входили до складу інших держав, поступово адаптувалися, звикли одна до одної. З одного боку, було задоволення, радість, захват від самого факту об'єднання, а з іншого — тривалий час все ж таки існувало упереджене, іноді навіть підозріло-вороже у Східній Україні ставлення до вихідців із Західної України, і навпаки.

Важливо, і це підкреслювали усі виступаючі на “круглому столі”, більше уваги приділяти тому, що нас об'єднує, щоб діалог представників різних регіонів був взаємоповажним, доброзичливим, що сприятиме зміцненню єдності українського народу і формуванню української державної нації. Треба піднятися вище взаємних нарікань та образ, відмовитися від пошуків звинувачень у неіснуючих гріхах та навішування ярликів, працювати разом з метою розвитку громадянського суспільства і створення правової держави. Треба відкинути історичні образи, відмовитися від конфронтаційного способу мислення і не використовувати історичну несправедливість як основу для прийняття сучасних рішень.

Застарілі стереотипи мислення, якими до останнього часу продовжує керуватися певна частина українського суспільства, перешкоджають досягненню взаєморозуміння і згоди як між різними регіонами України, так і між окремими народами та національними меншинами.

Українське суспільство повинно досягти єдності в основному, головному, дійти до розуміння необхідності примирення, взаємодії та співробітництва в ім'я майбутніх

покоління. Цьому, звичайно, сприятиме й історична правда, особливо щодо тих часів, коли розв'язувались доленосні проблеми в житті українського народу.

На “круглому столі” з доповідями та повідомленнями виступили професор **І. Сафронів**, доценти **А. Долженко**, **Т. Матвєєва**, докторант **В. Рубаник**, аспірант **В. Лизогуб**. Вони продемонстрували конкретну картину процесу возз'єднання українських земель, навели багато важливих та цікавих прикладів розвитку західних регіонів України у складі УРСР, переслідуючи, звичайно, мету виявити історичну правду в становленні єдиної Української держави.

Доцент **О. Петришин** з позицій теорії держави і права відзначив, що історичний досвід становлення української державності, зокрема об'єднання українських земель у 1939 р., наполегливо свідчить про неабияку актуальність наукового осмислення питання про формування політичної нації в Україні. Ця проблема має посісти гідне місце у предметному полі відповідних галузей українського правознавства, насамперед теорії держави і права як фундаментальної загальнотеоретичної дисципліни в системі юридичних наук. О. Петришина підтримав професор М. Цвік.

Загальнотеоретичні напрацювання повинні спиратися на дослідження з позицій історії держави і права України історичного впливу на державотворчі процеси в Росії, Польщі, інших сусідніх країнах. Різні частини України у певні часи перебували у складі цих держав, і тому нехтування регіональним чинником становлення української державності може привести до недооцінки реальних проблем державотворення. Головною метою вивчення цих складних процесів має стати акцент на тенденціях до соборності українських земель, прагненні до об'єднання народу України в єдиній державі. Разом з тим теорія держави і права має чітко опрацювати загальнотеоретичну концепцію закономірностей формування національного суверенітету як головного чинника розбудови державності.

Такий підхід передбачає вирішення низки визначальних для всієї концепції питань: 1) про відмову від антидемократичного принципу “хто кого”, який тривалий час був домінуючим у вітчизняній політичній історії; 2) про визнання природним прагнення суспільних груп і прошарків до соціального компромісу, злагоди відносно

найважливіших питань співжиття; 3) про критерії, на яких мусить формуватися цивілізована демократична Українська держава, — пріоритеті загальнолюдських цінностей, передусім прав і свобод людей і громадянина; 4) про необхідність переорієнтації досліджень питань національного суверенітету в площину сучасної проблематики політичної нації, яка формується і розвивається не стільки на етнічних засадах, скільки на підставі політичного критерію — членства (громадянства) в єдиній державі під спільним законом.

На “круглому столі” були визначені теми, над якими ученим-юристам корисно і в подальшому працювати для глибокого з’ясування історичних подій в Україні.

Матеріал підготували:

академік АПрН України, доктор

юридичних наук, професор ***А. Рогожин***,

член-кореспондент АПрН України, доктор

юридичних наук, професор ***В. Гончаренко***